

A Kisfaludy-Társaság ünnepe.

Valamennyi közműveltségi intézményünk, mely a mult századeleji reformkor szellemi melegágyából sarjadt, egyet jelent nemzetünk küldetés-érzésének, a magyar gondolat és művészi ihlet önmagáról való tudatának drága örökségével. A Tudományos Akadémia, a Kisfaludy-Társaság s a Nemzeti Színház egytől-egyig ebben az öneszméletben fogant s most, fennállásuk évszázados fordulóinak határkövénel, minket is úgy eszméltetnek lelkes erőfeszítéseikre, gazdag eredményeikre, mint hitünk és önbizalmunk megannyi erőforrására.

A Kisfaludy-Társaság ünnepe száz esztendő munkájának olyan mérlege, aminőhöz foghatót semelyik nyugati nemzet rokon rendeltetésű irodalmi közössége vagy szervezete ily háromnemzedéknyi időszakaszra nézve fel nem mutathat. Mindent magára vállalt és megvalósított, amire a haladó magyar életnek és rohanvást izmosodó igényeknek szüksége volt, nincs olyan kultúrát-szolgáló szervünk, mely munkájának áldásából ki ne vette volna a maga részét.

Virágzó magyar irodalmat biztosítani, olyat, mely az európai szellem útjain a legkülönbekkel lépést tartva, testvéri falanxban menetelhessen: ez a Janus-arcú eszmény szabta meg száz éven át ennek a társaságnak magatartását, s erejét is az adta meg, hogy eszményéhez váltig hű maradt.

Vezetői ezzel a jelszóval adták egymás kezébe a zászlót s közöttük egy sem akadt, ki a zászló selymébe himzett jelszónak kifejtésére vagy «korszerű» átírására gondolt volna; ha valahol, itt szilárdan élt az örök

dolgok örök korszerűségének parancsoló ereje.

Az író toll kétszáz jelesének fáradozását jutalmazta meg eddig a társaság bizalma és elismerése. Százötven halottat számlál e közös ihletű és baráti szellemű egyesülés, az elköltözött tagok listájának élén Kölcsey Ferenc neve áll s az ő lelki tisztasága, erkölcsi kényessége máig iránymutató ennek a társaságnak szellemében.

Csaknem ötszáz kiadvány beszélt kitűzött céljainak nemcsak buzgó szolgálatáról, hanem a legnagyobb és legméltóbb szükségletek kitűnő felismerésének érzékéről is, s annyi áldozatkészségről, amennyinek a jövő felé is múlhatatlanul meglesz a nevelő ereje, példaadó hatása.

Serkentő szerepe, tekintélyének varázsa irodalmunk egész sor remekéhez adott ihletést és szentesítést Arany Jánoson kezdve, Madáchon át a jó és nemes irodalomnak mai gazdagságáig. S ami a nyugati remek-írókból nekünk is klasszikus kincsünké vált, arra is szinte kivétel nélkül a Kisfaludy-Társaságnak valódi kezességét jelentő emblémája ütötte rá a pecsétet.

Kisfaludy Károlyban ébredt meg annak felismerése, hogy irodalmunknak szerves, tudatos *életre* van szüksége. Most a Kisfaludy-Társaságnak egy egész évszázad próbáját megállt élő valósága veri vissza a fényt névadójának erre az apostoli hitvallására.

R—r.

A Szózat centenáriuma. Száz esztendeje, hogy megszületett a legfenségesebb, de a magyar szívben a legmegindítóbban zengő óda, a *Szózat* néven ismert nemzeti dalunk. Felejthetetlen hatású minden eszmélőre

nézve, ha egyszer is hallotta, vagy olvasta. Két hatalmas hullámpont: a hit és a kétségbeesés árjai között remeg ez a szimfonikus nagy-ének. Amazt a *rendületlenül* csodás orkeszteri felkiáltása képviseli, emezt a *nagyszerű halál* váratlan, szinte meglepő aposztrofálása. Mind a kettőt a sorsunkért aggódó vívódás szülte a költői ajkon. Nincs nemzeti dal, mely ennél megrázóbb hangokat hallatna, mint ahogy nincs nemzet sem, mely héroszi küzdelme ellenére, annyi balserenccse és viszály után megfogyva, de meg nem törve, élne a földön. Ily megrendítő tépelődés vihette Széchenyi ébredő lelkét az alkotások mezejére, ez szólaltatta meg Arany Jánost:

*Hallottad a szót: «rendületlenül —»?
Midőn fölzengi miriád ajak
S a millió szív egy dalon hevül,
Egy lángviharban összecsapzanak?
Ó, értsd is a szót és könnyelmű szájon
Merő szokássá szent imád ne váljon!*

De nincs is a magyar földön ember, akit ne foglalkoztatott volna a *Szózat* szívbemarkoló tartalma! Gondoljunk csak vissza a világháború négy esztendejére, az azt követő forradalmakra, megszállásra, szenvedésre és talpraállításunkra, hányszor mondtuk magunkban igéit, szinte gyermekként vitáztunk gondásai felett, elcsüggedve, összetörve, de mindenkor *rendületlenül* végső megnyugtató érzetével!

A Szózatnak, művészi szépségét tekintve, nemzeti költészetünkben nincs elődje, úgy robbant ki egy nagy költő-lélekből, a mélységek ritka kitörésével — egyszerre, mint egy küzdő, sokat szenvedő nép összeségének kinyilatkozása. A Vörösmarty nyelv titokzatos szépségei, újszerű gazdagsága és elődtelen páthosza: az első perctől kezdve kijelölték hivatását, nemzeti dal-voltát.

Betölti lelkünket férfias erő-érze-

tével, nagy multat s európai horizontot éreztetve, fölemel, figyelmeztet közös kötelességeink teljesítésére és ezzel bekapcsol a szolidaritás legtermészetesebb formájába. Így lesz nemzeti eszmevilágunk ihletett szimboluma.

Vörösmarty, úgylátszik, hosszabb időn át érlelte élménnyé lelkében ezt az új dalt, mert első és második versszakát, ha némi változattal (nem volt benne még a *rendületlenül* oly sokat mondó igéje), már 1835-ben írta meg. A következő 1936. esztendő pattantotta ki lelkéből az egészet s első nyomtatásban Bajza Aurórájának 1937. évi kötetében jelent meg, országszerte feltűnést keltve. Népszerű költemény volt már 1843-ban, amikor Bartay Ede, a Nemzeti Színház akkori igazgatója húsz arany pályadíjat tűzött ki megjelenítésére. Egressy Béni lett a verseny győztese, dallama méltó a szöveghez, mind a kettőben az önbizalom, az elszántság és a nagyság érzete szól hozzánk.

Tíz európai nyelvre fordították le.

Gyulai Pál, Vörösmarty életének első nagyszabású méltatója, azt mondja a Szózatról, hogy «az ifjú Magyarország nemzeti himnusza lőn». Úgy van, de himnusza volt Nagymagyarország fiainak s himnusza a megcsónkított országnak is. E minden fejedelmi kincseket felülmuló adományért megindulva tisztelgünk Vörösmarty halhatatlan költőgéniusa előtt.

Havas István.

A szellemi együttműködés és a nemzetközi közeledés. Ezen a címen igen érdekes és komoly meggondolásokra készítő tanulmányt közölt a Nouvelle Revue de Hongrie februári számában Henri Bonnet a Szellemi Együttműködés Nemzetközi Intézetének igazgatója. Ez az intézet a Nemzetek Szövetségének (Népszövetség) hivatalos szerve. De mint Bonnet tanulmánya rámutat, a Nem-

zettek Szövetségének születése alkalmával még nem volt meg ez a szerv. Rájöttek azonban, hogy tartós szilárd béke csak úgy jöhet létre, ha elsősorban a szellemi együttműködést, a gondolatok közeledését sikerül létrehozni a nemzetek között. Következésképp, hogy a Nemzetek Szövetségének alapja is csak a kölcsönös erkölcsi és intellektuális megértés lehet. Sokan még ma sem ismerik el, vagy nem méltányolják eléggé a szellemi együttműködés nemzetközi szervének fontosságát és működésének nagy jelentőségét, pedig hogy a nemzetek, függetlenségüknek magas fokon való megőrzése mellett is, közösen együttélhessenek, azoknak a tényezőknek, amelyek közel hozzák őket egymáshoz, felül kell kerekedniök azok felett, amelyek őket egymástól elválasztják. A kölcsönös érdekek belátása nélkül minden szerv, amely kölcsönös közeledésüket van hivatva munkálni, tökéletesen vagy egyszerűen csak látszat-szerv.

Bonnet azután rámutat a mai idők nagy nehézségeire, amelyek még a szellem legkiválóbb elitjét is elválasztják egymástól. Ma lejárt az az idő, amikor nagy szellemi áramlatok, egy-egy filozófiai rendszer szorosan összekapcsolták Európa minden gondolkodó fejét. A középkorban a nagy gondolkodók és humanisták különbség nélkül tanítottak Nyugat valamennyi egyetemén. Igaz, hogy a XVIII. század végéig a szellem nagyjai sokkal egyszerűbb világban éltek, amelyben csak miniszterekhez, államhölcsekhez s a szellem legfelsőbb ezreihez szóltak. A XIX. századtól azonban a tudós és író már a tömegekre kénytelen támaszkodni. A politika a régi időkben sokkal kevésbé befolyásolta a szellemi érintkezést, mint ma.

A különböző megfontolások alapján a Szellemi Együttműködés Inté-

zete két irányú tevékenységet fejt ki, az egyik saját szervezeti kiépítésének belső munkája, a másik külső erkölcsi befolyás a közvéleményre, sőt ha lehetséges, a kormányzatokra is. Természetesen szó sem lehet hivatalos eszmekör kialakításáról. Lehetetlen volna az intellektuális világot bevonni olyan szellemi mozgalomba, ahol a szabadságot hivatalos intézmények és felfogás korlátoznák. A szolgálatnak, amely szellemi közeledést akar teremteni, első szabálya: lemondani minden kényszerről.

Azután röviden rámutat arra a tanulmány, milyennek kell lennie a nemzetközi közeledést célzó szerv technikai berendezésének majd hangsúlyozza, hogy a Szellemi Együttműködés tevékenysége is kiterjed minden eszmi területre, tehát tudományra, művészetre és irodalomra éppen úgy, mint a nevelésügyre. Csak futólag érinti, milyen nemzetközi koordináció áll fenn Szépművészeti Intézmények és Múzeumok közt, amelynek már eddig is sikerült élenk érintkezést és cserét létrehozni a különböző nemzetek szépművészeti alkotásai között. Nemzetközi kapcsolatok állnak fenn a nagy könyvtárak között, amelyek termékenyen szolgálgják a társadalmi és tudományos kutatás céljait. Ugyancsak összekötetésben állnak egymással a levéltárak. Az exakt és természettudományok nagy szervezetei közös munkaprogramokat dolgoznak ki. Külön is figyelmet szentelnek a tanítás kérdésének. A Coopération Intellectuelle kebelében külön egyetemi központ működik, amely az idegenben tanuló egyetemi hallgatók s az egyetemek egymáshoz való viszonyával és cseréjével foglalkozik. Külön feladat a felsőbb oktatási és egyetemi módszerek állandó összehasonlítása; körülbelül negyven országban szervezett központja működik a nevelésügyi dokumentációnak,

Másik nagy csoportja a tevékenységnek közvetlenül a nemzetközi érintkezésre vonatkozik. Ezért a Szellemi Együttműködés néhány év óta programjába vette, hogy a legelismeretebbnévű tudósokhoz és írókhoz fordul, hogy mint történészek, filozófusok, közgazdászok tegyék tanulmány tárgyává a nemzetközi érintkezés lehetőségeit és próbálják főleg meghatározni, a mai szellemi és gazdasági válság okait. Ebben a tárgyban már számos ankétot tartottak, amelyek folyamán a szellemi életnek olyan kiválóságai vitatták meg ezeket a súlyos kérdéseket, mint Einstein, Unamuno, Paul Valéry, Guilbert Murray, Thomas Mann, Aldous Huxley, Siegmund Freud, Rabindranath Tagore, gróf Teleki Pál, Johann Bojer, Jules Romains, Madariaga, Ugo Ojetti, Keyserling, Huitzinga és mások. Az ankétokról kiadott kötetek a leghasznosabb szolgálatot fogják tenni a nemzetközi közeledés téren. Legközelebb magyar kezdeményezésre Budapesten fognak rendezni ilyen kongresszust; az átfogó tárgy, amely körül a véleményeknek ki kell kristályosodniuk: a humanitás szerepe a mai korban.

Amint látjuk tehát, Magyarország is kiveszi részét a nemzetközi közeledésnek ebből a nagy munkájából. Pedig talán sokkal nehezebb helyzetben van ezen a téren, mint bármely más európai állam. Mert éppen közvetlen szomszédai részéről még ma is igen súlyos határzár veszi körül. És ez az elzárkózás szellemi téren is érvényesül. Míg egyrészt fájdalommal kell éreznie, hogy a magyar kisebbségek legelemibb nemzeti kultúrszükségleteiket sem elégíthetik ki, addig másrészt szellemi termékei előtt ma is le vannak eresztve a legszigorúbban vett irodalmi és kulturális téren is a politikai vámsorompók. Elismeréssel kell megállapítani, hogy a Szellemi Együttműködés minden igye-

kezetével fáradozik a helyzet javításán. Reméljük, hogy amit Bonnet tanulmánya befejezésében mint kedvező fejlődést kilátásba helyez, csakugyan be is következik és a Szellemi Együttműködés egyre nagyobb és jelentősebb helyet foglal el a Nemzetközi Szövetségében s így nagyobb befolyása is lesz a nemzetközi érintkezés szabályozására. k—m.

Körmen di Ferenc: Bűnösök. *Atheneum.*) — Lélekrajz ez a regény? Az olvasó kissé megdöbbenve és tétovázva hámozza ki a vaskos kötetből az író témaszövevényét: Magos József inas és Balta Gábor gyáros kettős történetét. Magos József első szeretőjének öli meg egy szállodai szobában, Balta Gábornak felesége lesz öngyilkos, «véletlen» szerencsétlenség éri. Az asszony nagy hírű énekesnő, már sokadik éve él elváltan és távol a férjétől, aki még mindig magának kívánja volt feleségét a muzsikától. Magát okolja az öngyilkosságért és bűnhődést keres bűnére, mely a paragrafusok szerint nem bűn, a lelkiismerete szerint gyilkosság. Inasa bűnét veszi magára és inasa bűnhődését akarja vállalni. A társadalom büntetésébe akar menekülni a lelkiismeret büntetése elől, fogható büntetést vállal a foghatatlan helyett. A staféta-váltást az inas és a mérnök között Körmen di szinte kicsinyes pontossággal rendezi meg. Az átutazószállóban két szomszédos szobában száll meg egy éjszakára az inas, aki «első élmény» keres és a mérnök, aki élő nőhöz menekül a halott elől. A körülmények kiszámítottan játszanak össze, az inas szándék nélkül megöli Szűcs Esztert, a kismozsi-jegyszedő lányt és cédulán jelenti be, hogy «becstelen volt», tehát megölte. Ugyanezen az éjszakán haldoklik egy kórházban az inas félretévedt nővére, az előző nap hullott le a semmeringi szakadékba a mérnök volt felesége.

Sorsok dülnek el egy napon, szinte időpontra beállítva, sorsok fonódnak össze és sorsok folytatása cserélődik fel. Közben a mozigazgató, a mérnök, az inas édesanyja szimultán rettegnek haza nem tért fiaikért, ujságok kiáltozzák az egymást váltó szencziakat, a világhírű énekesnő öngyilkosságát és a szállodai gyilkosságot. A szálloda neve, melyben az inas gyilkol és a mérnök tanuja lesz e gyilkosságnak, természetesen egyezik a miskolci szálloda nevével, ahol a mérnök elvált feleségével első éjszakáját töltötte: «AMERIKA-SZÁLLÓ», hirdetik szemtől szembe a regény nagybetűvel szedett szavai.

Bűnösök? — kérdezi Körmeny ezzel a regénnyel, kételkedve a szabott normákkal, szabott bűnösön ítélkező társadalommal szemben. Mi nagyobb bűn, a gyors, az ösztönös és kitapintható, vagy a lélek homályos útjain rejtőző, a hosszú távoli kényszerekkel öngyilkosságba kergető, a homályos és meg nem büntethető? Az író Balta Gábor bűnét ítéli büntetésre, Magos József bűnét — az ösztön gyors büntetésének ítéli. A probléma kissé kiagyaltnak látszik, erőltetetteknek és nehéz témakeresés érzik rajta, az író addig alkot értékeset, amíg el nem jut a problémához, a büntetés kérdéséhez, itt hosszú magyarázkodásokat lát szükségesnek, igazolja a kifejeletet, mint tanítómesék tanulsága a mesét. E kiagyalt magyarázkodásban kevesebb jobb lett volna, a határvonalak elmosásával tisztább lett volna a kép. Így az író maga magyarázza meg, milyen zavaros sok ponton a téma és levezetése, maga mutatja meg, hogy kételkedve, határozott alap és ítélőképesség nélkül ítél bűnösök felett. Hiányzik belőle valami, amihez hozzámérje az ítéletet, eltéved és tapogatózik Magos József és Balta Gábor bűneiben, kicsit megbénul saját gondolat-összevívésében, mintha egy pók saját

hálójának foglyául esnék. Csak a viszonylagosság megmutatását érezzük, azt, hogy vannak nagyobb bűnösök a látható bűnösöknél, de Körmeny ezt nem emberi alázattal, hanem írói örömmel mutatja meg. Alig-alig tudja kielégítően kibozgni a magakötött csomót, nagyobb türelemmel építi a bonyolódást, mint amilyen türelemmel feloldja. Az öngyilkos feleség figurája erősen homályos, a többiek is szolgálatában állnak a mesebonyolításnak és nem hatóerők benne. Körmeny kétségtelenül sokat akart ebben a regényében, újat és megdöbbentőt akart mondani, de bevált stílusát, mely önmagában kitűnő, nem tudta, nem akarta, vagy nem vélte opportunusnak az új elszánáshoz igazítani. A téma arra készítetné, hogy állandóan a mélységbe bukjon, a stílus fenntartja a felület mozgó, izgalmas sodrásai között. A zavaró elem valahol itt van. Abban a sodró folyóban, ami Körmeny stílusa, nehéz írónak is, olvasónak is a meder fenekére lebukni és ott a felszíni örvények gyögyökereit nyomozni.

Jó regény? — kérdezi az olvasó kételkedve és kissé zavarodottan, a könyvet nem tudta letenni és a végén mégis úgy érzi az író nem befejezte, hanem abbahagyta. A részletek kitűnőek voltak, a levegő érezhetően hű és éltető, az inas és a mérnök vállalkozó világa izgató ellentétek, az egész — tétova és ingadozó, a könyv etikája kérdéses és homályos, megértő, de semmivel nem több és a megértés erkölcsükben szép, de bizonytalan és ingatag alap, regényt kevésbé lehet rá építeni, ítéletet pedig még kevésbé. A szerkezet tiszta és világos, a szokott pontos Körmeny-konstrukció, a stílus igékkel teli, pihenő és megállás nélküli. Az épület szerkezete precíz és megbízható munka, de az embernek nem múlik el az aggálya, hogy az építő elmulasztotta megmérni a talaj teherbírását és

az alapkövet ismeretlen és számára megbízhatatlan talajba ágyazta. Mégis vigasztaló könyv, az író nagy igényeiről tesz tanulságot, arról, hogy meg van a hajlandósága mélyülni is, nemcsak magával sodorni az olvasót. Hogy ez ebben a könyvben csak szándék maradt és az író a régibb értékek mellé nem adott sok újat, amint nyilván szerette volna, az annak a következménye, hogy nem tudta magát kivonni ez alkalommal se saját stílusának hatásai alól, Körmendinek, hogy újat alkothasson, nem annyira tanulnia kellene, mint inkább felejténie.

Szabó Zoltán.

Juhász—Kovács : A fejedelem, II. Rákóczi Ferenc. (Pantheon kiadás. Sorsok és emberek sorozat). A Rákóczi jubiláris év alkalmával jelent meg ez a könyv, messze túlnő azonban az egyszerű aktualitás keretein és sajnos, meglehetősen szegényes magyar biográfia irodalomban kétségkívül a legelőkelőbbek között helyezkedik el. *Juhász* Vilmos és *Kovács* György írták ezt a Rákóczi-életrajzot. Az első, nagyobbik részt, mely a fejedelem fiatalságáról szól, *Juhász* Vilmos, míg a felkelés és az emigráció történetét *Kovács* György írta meg. Tekintettel a két kiváló írónak teljesen elütő temperamentumára, külön kell a könyvnek két részét tárgyalni, hangsúlyozva azonban, hogy az írásmód különbözősége ellenére is a legtökéletesebb harmóniában vannak egymással.

Juhász Vilmos az életrajzírásnak legmodernebb eszközeivel dolgozik. Mielőtt hősét bevezetné, részletes és pontos rajzát adja az egész megelőző korszaknak, valamint az elődöknek, vizsgálva azt, milyen szellemi örökséggel és milyen adottságokkal tarsolyában indult el élete cseppet sem sima útjának. Ennek a megelőző leírásnak kapcsán azután a ragyogóan megrajzolt történelmi portréknak

egész sorozata elevenedik meg előttünk s az ember úgy érzi, hogy hályog esett le a szeméről, annyira más, emberibb világitást kapnak az egyébként jól ismertnek vélt történelmi alakok. A zsarnoknak hitt I. Lipót, rendkívül jószándékú, példás családi életet élő, de elhagyatott és *magával tehetetlen*, szerencsétlen emberré alakul át, akinek egyetlen érdeme talán éppen elképzelhetetlen passzivitásában van, mellyel az udvarnak őt körülvevő elképesztő praktikai között az egyensúlyt állandóan fenntartja. Hatalmas kortársa, XIV. Lajos, a Napkirály a «heliocentrikus barokk» legkarakterisztikusabb képviselője, ugyancsak a legtökéletesebb ábrázolásban kerül elének. De nem kevésbé érdekesek az itthoni alakok sem. A két Rákóczi György, Báthory Zsófia, személyes jó ismerőseink, mikor letesszük a könyvet. Megkapja végre helyes történelmi beállítását Kolonics bíboros is. *Juhász* Vilmos nem menti fel, de megérthetővé teszi. Alakja egészen új színekben bontakozik ki. Megtudjuk, hogy szeretetteljesebben bánt a jobbágyaival, mint a vele egyenrangú főurakkal, hogy a nagy pestis idején ő volt az egyetlen főúr és főpap, aki helyén maradt és maga ápolta szegény betegeit, hogy híressé vált «Einrichtungswerk»-jében azt a hajmeresztő ideát merte fölvetni, hogy Magyarországon szélesebb körű népművelést kell kiépíteni, a lézengő katonaságot földhöz kell kötni (akár a főúri birtokok rovására is), az adókat le kell szállítani és azok behajtását a vármegyékre bízni, és *horribile dictu*, az adók nagyobbik részét a jelentékenyen nagyobb vagyonnal rendelkező nemessegre hárítani.

A hőshöz közeledve, azután egészen klasszikus portrét kapunk Thököly Imréről is, Zrínyi Ilonának, Rákóczi édesanyjának tíz évvel fiatalabb második férjétől, akiben Ju-

hász Vilmos az *emigráns léleknek legtipikusabb példáját rajzolja meg*. Az emigráns lélek, aki még a hatalomra kerülve is emigráns, gyökértelen, állandóan légvárainak él és alapjában véve semmi sorsközösséget nem érez azokkal, akiket vezetni akar. Legnagyobb szeretettel természetesen hőse, II. Rákóczi Ferenc felé fordul, a kitűnő író, akinek fiatalkorát ilyen részletesen és tökéletesen még senki nem dolgozta föl. Juhász Vilmos azt vallja, hogy az életrajzírónak a hőséért és nem a hőse ellen kell kiállnia és az a szeretet, mellyel Rákóczi Ferenc iránt viseltetik, minden sorából érzik. A gyermekkori munkácsi napok, Kolonicsal, a hatalmas gyámmal való első bécsi találkozás, a neuhausi, majd prágai tanulmányi évek, aztán a Bécsben töltött szórakozással teli napok, amikor nővéreinek, valamint a bécsi társaságnak hatása alatt szakított Kolonicsal, az olaszországi tanulmányút, mind a legnagyobb élethűséggel és megdöbbentő realitással elevednek meg előttünk és sok mindent megmagyaráznak, ami ebben a *szövevényes lélekben* végbement, s amelyre a nagy szabadsághősnek önvallomásai csak nagyon szigorú és egyoldalú fényt vetnek.

Huszonégyéves koráig kíséri végig Juhász Vilmos a fiatal Rákóczit, aztán átadja a szót Kovács Györgynek, aki erős realitás iránti érzékével, valamint aktív temperamentumával bizonyos értelemben ellentéte író-társának, de a rendkívül mozgalmas időszaknak, mely ezután Rákóczi életében bekövetkezik, a megírására talán megfelelőbb is. Az ő érdeme is felbecsülhetetlen, mert volt bátorsága ahhoz, hogy a dolgoknak legmélyebb gyökeréig visszamenve rámutasson arra a konfliktusra, melyen a Rákóczi-mozgalom megbukott, amely miatt ezt a bukást már az első perctől kezdve, csirájában magában hordta. A legtragikusabb persze a

dologban az, hogy ezt a konfliktust legelőször éppen Rákóczi érezte meg, mindjárt a legelső időkben, amikor az elébe vonuló néhány ezer rongyos, kaszával és kapával felszerelt kurucal a vereckeit szorost átlépte. Ennek a konfliktusnak előidézője pedig az az égbekiáltó szakadék volt, mely akkor és még azután is sokáig az uralkodó magyar rendi osztályt a széles rétegektől, a jobbágyságtól elválasztotta.

Ez a szerencsétlen, kiszipolyozott, csontjáig kiuzsorázott jobbágynépség, mikor a szabadító Rákóczi elé kiment, Messiást látott benne, aki azonban nemcsak a némettől, sőt nem is elsősorban a némettől, hanem az őt talán még jobban kizsaroló földesuraktól fogja megszabadítani. És semmi sem jellemzőbb viszont, mint az úriosztálynak állásfoglalása a Rákóczi-főlkeléssel szemben. Ezt a szakadékot, ezt a nagy visszasságot Rákóczi nem volt képes áthidalni, nem tudta megoldani éppen, mert egyáltalában megoldhatatlan volt. Azt viszont mindjárt megérezte, hogy a rendek pártfogása nélkül akciója semmire nem mehet. Mikor azonban sikerült őket a maga számára megnyernie, elidegenedett tőle, az őt felszabadítóként váró nép.

A felkelésnek tehát el kellett buknia és ezért kellett elbuknia. A hadvezérek hiánya, a fegyelem, az anyagi felkészületlenség már mind csak járulékok voltak. Ami pedig a bukás után következik, már csak egy hatalmas, de önmagával meghasonlott léleknek vesszőfutása a csalódások és elutasítások között. A lengyelországi és franciaországi tartózkodás után nem is végződhetett ez az élet máshol, mint az eldugott Rodostóban. A magyar népek, a széles magyar rétegeknek, a jobbágyoknak sorsát, boldogulását kétszáz évre megint eltemették.

Megdöbbentő vízió ez a könyv, érdekesebb minden regénynél és elavulhatatlan érdeme, hogy megint

megmutatott egy vonást a magyar sorstragédiából. Egyébként még csak annyit, hogy ez a mindenképpen páratlan értékű írás jobb tipográfiát és lelkiismeretesebb korrigálást is megérdemelt volna. *Doromy Károly.*

Tamás Mihály : Két part közt fut a víz . . . (Franklin Társulat kiadása, Budapest, 1935.)

Ez a «két part», amelyek között a «víz fut», a forradalmak ziláltságából tápáskodni kezdő magyar csonkaföld, s az a másik országdarab, ahol az idegen impérium éli már első hónapjait. A víz, amely a két part között kavargó, sötétebb és keserűbb, mint az alvilági Acheron, vért, könnyet hömpölyget és sóhajokat visz bugyborékoló habjain. Még nincs minden befejezve, legalábbis azt hiszik az emberek a fekete víz két oldalán, hiszen a győztesek nem rótták még papirosra a békediktátumokat, Budapestről üzenetek sikoltanak három égtáj felé, hogy kitartani, esküt le nem tenni, azok pedig, akik a szomorú folyó tulsó partjára szorultak, csodaváró hittel hisznek a közeli szabadulásban . . . Ó, ki ne emlékeznék ezekre az időkre, ki ne élte volna át akár itt, akár ott ezeket a hónapokat, amikor égig csapott a hagyományos magyar szalmaláng, hogy utána annál gyászosabb pernyévé omoljon össze. Azóta több mint másfél évtized telt el és a víz a két part között csak hordja, hordja tovább a sóhajokat és panaszokat . . .

Tömör foglatban körülbelül ez Tamás Mihály könyve. Tizenöt-tizenhat év elég nagy idő ahhoz, hogy az élesen látó szem kidesztillálja a lázas és kusza napok emlékeiből azt, ami csak salak és amihez csak hétköznapi múló pora tapad. Nem kulcsregény ez, és távol áll azoktól a szokványos frázisoktól, amelyekkel hasonló témákat a hazafias kesergés népszerű neutó mentalizmusának

aprópénzére tudnak váltani az ügyeskedők, hogy egész népközösségeket megmozgató érzéseket olcsó sikerek érdekében kamatoztassanak. A tiszta látás, az átélés forrósága érzik minden során.

A regényhős, a fiatal Bodák Iván, a szerző szerint «nyurga magyar kehelybe oltott fekete szláv fiú, aki erős egészséges magyar lelket hordoz, amelyet az idegen kultúrák teje nem ízesített el másmilyenné». Nem kell hozzá különösebben éles szem, hogy ne érezzük meg, hogy Bodák Iván mögött tulajdonképpen a szerző áll. A fiatal, kénytelenésgből félbemaradt mérnökhallgató hányódik két egymástól eltépett országdarab között s a fiatalág háborgó esztendői, a «Sturm und Drang» korszak összefolynak benne a huszas évek legelejének lázas, izzó, fekete napjaival. Hogyan lesz az elszakított Felvidék keleti részére Budapestről visszasodort Bodák Ivánból kényszerűségből újságíró és író, az ottani magyarság panaszainak megszólaltatója, hogyan találja meg boldogságát s hogyan érik meg az országokat rombadöntő viharos esztendők háttérében igazi férfit? Tamás Mihály írásainak levegője kezdettől fogva nehéz, fojtó és keserű. Ez a pesszimizmus, ez a sötétén látás most is meg van Tamás Mihályban, hajlik a szertelenségekre, egy-egy jelenete (mint például a házasságkötésre vonatkozó párbeszéd a pappal) felesleges és ez összhangot zavaró, a szerelmet néhol, mint itt is nyersebb, brutálisabb vonatkozásaiban érzékelteti, de végeredményképpen sötét szemléletű realizmusa bensőbbé, teljesebbé vált. Mondanivalóit lefojtja s így annál inkább érezzük bennünk a robbanó erőt. Ez a regény, hibáitól eltekintve, bizonyos tisztulást jelent Tamás Mihály írói pályáján és további fejlődés felé mutat irányt.

Mihály László.

Szenes Piroska : Egyszer élünk.
(Franklin Társulat kiadása.)

Ez a naplóalakban megírt regény az átélés erős izeivel érzékelteti egy szegény medika küzdelmes életét. Megalkotottságának aktív és passzív erői olyan harcokra és szenvedésekre képesítik, amelyeknek végére érve, szinte kétségtelen a siker. De itt az érvényesülés harcain és a szerelem szenvedésein van a hangsúly, és Szenes Piroska annyi belülről fakadó frissességgel talál hangokat öröm és bánat számára, oly könnyedséggel válaszolja a főalakok köré a mellékalakok találó sokaságát és a jellemző helyzeteket, annyira gátlás nélkül sorakoztatja föl az események közben ennek a női léleknek a fogékonyságát, hogy önkénytelenül is önvallomásnak tartjuk a regényt.

Ez — természetesen — csöppet se kisebbíti Szenes Piroska sokoldalú írói képességét, amely egyszerűségével, természetes közvetlenségével mindig a legjobb ponton emeli ki a korra, a helyzetre és a szereplőkre legjellemzőbbeket, és helyenkint olyan finom s egyúttal mélyen a lelkünkbe törő hangokra képes, amelyek — különös képzettársítás! — Elisabeth Bergnert juttatják eszünkbe. A komoly célkitűzés, a játékosnak látszó harci készség, a szenvedésbe való belenyugvás hangjai ezek, többszólamúság, amelyet az élet vált ki az emberi lélekből.

Szenes Piroska új regénye nagy várakozásokra jogosít, és vele a szlovenszkói írók leghivatottabbja került szóhoz.

M. Gy.

Jelusich Mirko : Caesar. Történelmi regény. Ford. : Gergely Janka. Bpest, Grill. 1936.

Mirko Jelusich «Hannibal» című történelmi regényével tűnt fel. Már ott rendkívüli jelenítő képességével, közvetlen és aktuális valósággá tudta tenni Karthágo és Róma történetét. Hirtelenében nagy olvasótábora

akadt és már mint népszerű író adta ki új művét, a «Caesart.» Ez a könyv világsiker lett. Nem csoda. A mai kor két igen erős szenvedélye nyer itt kielégítést, az egyik: a nagy történelmi személyek élete iránt való érdeklődés, a másik: az időben levő diktátor-vágy. Ehhez járul még Jelusich írói személyének két egészen korszerű tehetsége, az egyik: a modern karrierlélek tökéletes ismerete, a másik: a mindvégig érdekfeszítő mozi-stílus.

A szerző egészen jól választott. Van mér egészen friss Bismarck, Lincoln, Goethe, Schliemann életrajzunk. Van modern Marie Antoinetteünk, Stuart Máriánk, Fouchénk, Mesmerünk, van Byronunk és Shelleyünk. A magyar irodalomban is megírásra került Petőfi, Madách, Zrínyi, a legutóbb Liszt, Harsányi Zolt és Széchenyi István, Surányi Miklós regényében. Még van ugyan elég feldolgozatlan terület. Európa tartozik nekünk még nagyszabású V. Károllyal, Pizarróval, Cortezzel, Fuggerrel, Robespierrel, miután Metternich már van, Loyola is, talán Melanchton is és Erasmus egészen biztosan, de még várat magára Moltke, Turenne, Newton, Walter von der Vogelweide, Hódító Vilmos, Rudolf, Wallenstein és még elég sokan, a magyar történelemből pedig sorra kell venni Zápolyát, Martinuzzit, Gyöngyösit, Thökölyt, Vak Bottyánt, Jókait, Tiszát és vagy harmincat. Jelusich áttért az ókorra s ezzel valószínűleg megnyitotta azoknak az életrajzregények sorát, amelyek majd Amenophisról, Hamurabbiról, Dávid királyról, Periklésről és Tiglatpilézerről fognak szólni.

Jelusich Caesar-regénye a modern emberhez igen közel áll, hiszen az életrajzregényekben a mai kor fia annyira megismerkedett a géniusszal, hogy megerőltetés nélkül érti már azoknak az életét és sorsát, akik valaha a világtörténetet csinálták.

A biografikus regények iránt való nagy lelkesedéssel és érdeklődéssel kívül azonban a modern emberben van valami határozott Caesar-csofodát, az erőszakosan feltörő uralkodói embertípus iránt való rajongás. Ez a második vonás az, ami a sikert külsőleg érthetővé teszi. Belsőleg a helyzet más. Az írónak sikerült az antik világot teljesen a maira lefordítania. A római embert modernné tette, a régi sorsokat európai, huszadik századi sorsokká alakította át. Az a Caesar, aki ebben a könyvben szerepel, a hadseregbe lép, konzul lesz, majd első konzul, a triumvirátus tagja, elfoglalja Galliát, legyőzi Pompejűst, tényleg a legbelsejéig érhető. Nincs meg benne a misztikus sorshomály, a héroikus távlat, a koloszszálisha vesző nagyvonalúság, ami például az ókori történetírók Caesaralakjait jellemzi. Pszichologikum itt minden, belsőség, az, amit a modern ember olyan nagyszerűen ért. A szerző keresztülvitte, hogy Caesar mindenütt úgy cselekszik, mintha egy Dreiser regényből lépett volna elő, mint amerikai milliárdos-jelölt lenne, határtalan energia, akarat, koncentráció, elvetemültség, valóságos «ragadozó», ahogy Dreiser kedves alakjáról, a «Titán»-ról mondja. Ennek a diktátornak nincs titka: acélos akarat, fagyosan józan, vakmerő, vabank-módon elszánt, kíméletlen, karrieréhes. Hogy ennek a Daesarnak Julius Caesarhoz semmi köze sincs, azt persze a szerző nagyon jól tudja. De ő nem az ókori héroszt akarta megírni, hanem közel akarta hozni a mai ember számára.

Caesar sorsában nem a karrier volt a fontos. A sorsnak és egyéniségnek magasabb összességére senkiben sem nyilatkozott meg olyan nagyszerűséggel, mint benne. És ez a sajátosságos «vezettség», ez a magasabb hellyel való állandó kapcsolat vég-

eredményben független volt Caesartól, magától is. Független volt, ezt bizonyítja az, hogy magát Caesart is érdekelte, hiszen másképpen sohasem jutott volna eszébe, hogy sorsát ő maga is megírja. Mégsem volt független, mert ez a sors csakis személyében nyilatkozhatott meg és senki másban. Mindez Plutarchosból, az antik Caesar-életrajz írójából pontosan kiténik. «Minden emberi csoda között, írja Gundolf, ő a legnagyobb, egyetlen héroszban sem válik a világtörvény oly kemény alakká, a természet oly varázslatossá, mint benne. Egyetlen emberben sem olyan tiszta és sűrű a teremtő titka, mint benne; egyetlen géniuszban sincs ennyi klaszszikus fegyelem.» És az, amit Caesar önmagáról ír, ahogy önmagát látja, az «nem póz és szerep, hanem egyéniségének közvetlen hatása, ahogy az igazi költői nyelv nem díszlet, hanem a lélek természetes továbbnövése.»

Ebből, a Caesarból Jelusich könyvében nem találni semmit. Valószínűleg szándékosan olyan Kreuger vagy Stavisky-Caesar ez, modern ember és nem antik, milliárdos, pártvezér, tábornok, kíméletlen, démonikus, agy-lény, nagyvárosi jelenség, nem pedig a világtörténet legnagyobb államalkotó népének legnagyobb államalkotó géniusza és mitikus hőse: az örök embernek egy örök formája.

A modern Caesar modern nyelven szól. Semmi a dísznélküli és közvetlen, egyszerű rómaiságból, az egyszerűségében megrázó caesari stílusból. Ez is le van fordítva modernre. Moziból van itt minden. Fogadást lehet ajánlani, hogy egy éven belül Hollywood már rendezi is Jelusich alapján a nagy Caesar-filmet s már hallani is, amint Kleoptara a fényshóróban a csónakon pompás selyempárnákon heverve azt suttogja az imperátor fülébe: Oh, darling!

Hamvas Béla.